

Statens fastighetsverk
Box 2263
103 16 Stockholm

Beslut

Datum 2018-06-11
Dnr RAA-2018-1547

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet ERSTA-batteriet (12/70) på Landsort, Landsort 1:1, Nynäshamns kommun, Stockholms län

Riksantikvarieämbetet beslutar med stöd av 6 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen att skyddsbestämmelser enligt här bifogade förslag ska gälla för ERSTA-batteriet (12/70) på Landsort.

Redogörelse för ärendet

Enligt beslut av regeringen 2018-03-15 är ERSTA-batteriet (12/70) på Landsort skyddat som statligt byggnadsminne.

Ett förslag till skyddsbestämmelser remitterades 2018-04-03 till den förvaltande myndigheten Statens fastighetsverk som inte haft något att erinra mot förslaget.

Beslut i detta ärende har fattats av överantikvarien Knut Weibull efter föredragning av handläggaren Jan Karlsson. Även avdelningschefen Qaisar Mahmood och t.f. enhetschefen Solveig McKenzie har varit med om den slutliga handläggningen.

Riksantikvarieämbetet
Storgatan 41
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel 08-5191 8000
E-post registrator@raa.se
Hemsida www.raa.se
Org.nr 202100-1090
Plusgiro 599 94-4
Bankgiro 5052-3620

Knut Weibull

Jan Karlsson

Bilaga:

Skyddsbestämmelser med bilaga

Kopia till:

Länsstyrelsen i Stockholms län
Stockholms läns museum
Nynäshamns kommun
RAÄ/Bebyggelseregistret

Bilaga 1 RAÄ dnr RAÄ-2018-1547 2018-06-11

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet ERSTA-batteriet (12/70) på Landsort, Landsort 1:1, Nynäshamns kommun, Stockholms län

Byggnadsminnet ERSTA-batteriet (12/70) omfattar följande delar inom det område som avgränsats på bifogade situationsplan:

- 103. Bergrum med pjäs
- 133. Sk-kupol

Skyddsbestämmelser

1. Berganläggningen som utgör batteriet ska bevaras i sin helhet. Anläggningen ska vårdas och underhållas så att den inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten ska utföras med material och metoder som är anpassade till anläggningens egenart.
2. Mark inom området får inte väsentligt ändras. Anläggningen ska hållas fri från tillkommande vegetation, röjning för skottfält ska göras i den utsträckning som behövs för att försvarsuppgiften ska kunna förstås. Pjäs, skyttevärm och andra försvarsanordningar som finns inom det avgränsade området ingår i byggnadsminnet.
3. Anläggningen får inte helt eller delvis rivas, raseras, igenfyllas eller på annat sätt förändras.
4. Anläggningen får inte ytterligare bebyggas. Andra åtgärder som förändrar anläggningens karaktär får inte göras.
5. Fast monterad inredning och teknisk utrustning i anläggningen får inte tas bort, byggas om eller på annat sätt förändras.

Om det finns särskilda skäl får, enligt 7 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Ansökan om tillstånd till sådan ändring lämnas på en särskild blankett till Riksantikvarieämbetet.

Kommentar

Då skyddsföreskrifterna inte kan omfatta lös utrustning som hör till anläggningen är det viktigt att poängtera att det är helheten med alla dessa berättande detaljer som utgör den specifika och kulturhistoriskt intressanta miljön i anläggningen. Det är därför värdefullt att lös utrustning som hör till anläggningen i så stor utsträckning som är möjligt kan behållas och göras tillgänglig för besökare.

Begreppsförklaringar

Med *vård och underhåll av byggnader* avses åtgärder för skötsel som behövs för att vidmakthålla en byggnads tekniska egenskaper och utseende. Underhåll avser både arbeten som måste göras vid upprepade tillfällen och speciella åtgärder som ska hålla byggnaden i gott tekniskt skick. Till underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad nya egenskaper, till exempel en ny kulör. Exempel på underhållsåtgärder är: ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, dock inte omläggning av alla takytor eller omputsning av hela

byggnaden.

Med *material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart* avses material och metoder som ursprungligen användes när en byggnad eller byggnadsdel uppfördes. I de delar av byggnadsminnet där kulturhistoriskt relevanta material fortfarande används får dessa inte ersättas med andra material. Med metoder avses bland annat bearbetning av trä och applicering av puts och färg.

Med *stomme* avses byggnadens konstruktiva/bärande delar såsom bjälklag, balkar, pelare, valv, takstolar, bärande ytterväggar och bärande innerväggar, murar, murstockar och grundkonstruktioner. Till stomme räknas inte de ytskikt som finns på bärande konstruktioner, till exempel putslager, färgskikt och golvmaterial.

Motivering

Batteriet vittnar om hur Sveriges och huvudstadens kustförsvar var organiserat under kalla krigets dagar. Kalla krigets försvarsprinciper kommer tydligt till uttryckt i anläggningen. Den fortfarande intakta pjäsen, med skjutriktning österut, berättar om hur man tänkte försvara sig.

Tillsammans med 15,2 cm batteriet på Landsort som var operativt 1938 till 1960-talet visar ERSTA-batteriet på utvecklingen av det svenska kustartilleriet under 1900-talet. 3. pjäs på Landsort är den enda av de sex batterier som byggdes som kommer att bevaras och vara möjlig att besöka.

Bevarade intakta interiörer visar på hur anläggningen var organiserad och hur den fungerade.

ERSTA-batteriet på Landsort är det enda kvarvarande batteri av denna typ som inte helt avvecklats och demonterats. Den del av batteriet som nu återstår är i stora delar komplett utrustat. Detta medför upplevelser och borde påtagligt öka förståelsen för fortifikationens insatser i en allmän strävan att värna vårt land. Även om inte anläggningen prövats under krigsförhållanden har den haft en avhållande effekt på en presumtiv angripare. Det ger en god bild av det svenska folkets försvarsansträngningar under senare delen av 1900-talet och kalla krigets hot om kärnvapeninsatser.

ERSTA-batterierna kan ses mot bakgrunden av att fortifikationstekniken passerat sin höjdpunkt. De anläggningar som illustrerar periodens fortifikations- och vapenutveckling har därför en väsentlig kulturhistorisk betydelse för det svenska folket i framtiden. ERSTA-batterierna kan betraktas som slutpunkten på det fasta försvarets era.

Produktionen av ERSTA-batterier har, till skillnad från tidigare svenska insatser på området, varit världsledande och bör därför även uppmärksammas i bevarandehänseende. Den avancerade teknik som användes i ERSTA-batterierna bör särskilt uppmärksammas.

Kort historik och kulturhistorisk beskrivning

1968 fick Bofors uppdraget att utveckla en grovkalibrig pjäs med ammunition för det fasta kustartilleriet. Arbetet kom att betecknas ERSTA (**ERS**ättning **Tungt** Artilleri) och var som namnet antyder en ersättning av äldre och tyngre batterier. Under arbetets gång bestämdes att pjäsen skulle ha en kaliber på 12 cm. Denna kaliber bedömdes som tillräcklig för att bekämpa små och medelstora fartyg. Ett viktigt beslut som togs var att pjäsen skulle ha en extremt hög skyddsnivå. Den skulle motstå en angripares taktiska kärnvapen, och ha en mycket hög teknisk uthållighet. Inom pjäsen skulle alla förnödenheter finnas tillgängliga för pjäsbesättningen.

Pjäsens effektivitet skulle vara så hög att en fiende skulle tvingas slå ut pjäsen, med särskilda åtgärder, eller riskera att hela hans invasionsföretag misslyckades.

I slutet av 1960-talet, när projektet närmade sig sin fullbordan, stod det klart att detta var den största, enskilda förstärkningen av eldkraften sedan kustartilleriets tillkomst 1902. 1970 typgodkände Försvarets Materielverk (FMV) kustartilleripjäsen ERSTA (12/70). Beställningen till Bofors omfattade 18 pjäser fördelade på sex batterier i Sverige. Batterierna och deras besättningar var tänkta att kunna motstå ett kärnvapenangrepp. Sinnrika konstruktioner skyddade mot radioaktivitet och elektromagnetisk puls. Den svenska teknologin var världsledande och exporterades. Under sent 1980-tal exporterades åtta pjäser mellan 1989 och 1994. De pjäser som exporterades till Norge ligger idag i "malpåse" med en oviss framtid.

Totalt byggdes sex batterier av detta slag, med tre tornpjäser i respektive batteri. Det första ERSTA-batteriet byggdes i Söderarm och stod helt klart 1977. Fram till 1983 färdigställdes sedan batterierna på Landsort, som började byggas 1972, Slite, Ystad, Trelleborg och Holmögadd. En andra serie med sex batterier planerades men kom aldrig till utförande på grund av krav på kostnadsreduceringar och att man från politiskt håll bedömde att risken för kärnvapenangrepp minskat.

Utvecklingen på försvarsområdet med satellitnavigering och målsökande robotar gjorde de fasta anläggningarna till lätta mål. Enligt försvarsbeslutet 2000 skulle hela det fasta kustartilleriet avvecklas. ERSTA kan betraktas som slutpunkten på det fasta försvarets era. Avvecklingen och demonteringen av batterierna startades omedelbart och samtliga anläggningar förutom 3. pjäs på Landsort är avvecklade. I samband med avvecklingen har Statens fastighetsverk övertagit förvaltningen av 3. pjäs och avser att tillgängliggöra den delen av batteriet för besök.

Ett 12/70 batteri bestod av tre pjäsplatser, placerade på avstånd från varandra. Centralt placerat finns en sammanställningsplats (s-plats). Detta var den mest imponerande delen i batteriet. 3 - 5 våningar djup stålkonstruktion nedsprängd i berg, beroende på markbeskaffenhet, och innehöll allt som behövdes för att försörja det fientotal personer som tjänstgjorde i batteriet. Här fanns förläggingsutrymmen, sjukvårdsrum, kraftförsörjning, komplett kök med matsal, förråd och expeditionsutrymmen, liksom all den stridslednings- och sammanställningsutrustning som krävdes för att få batteriet att fungera.

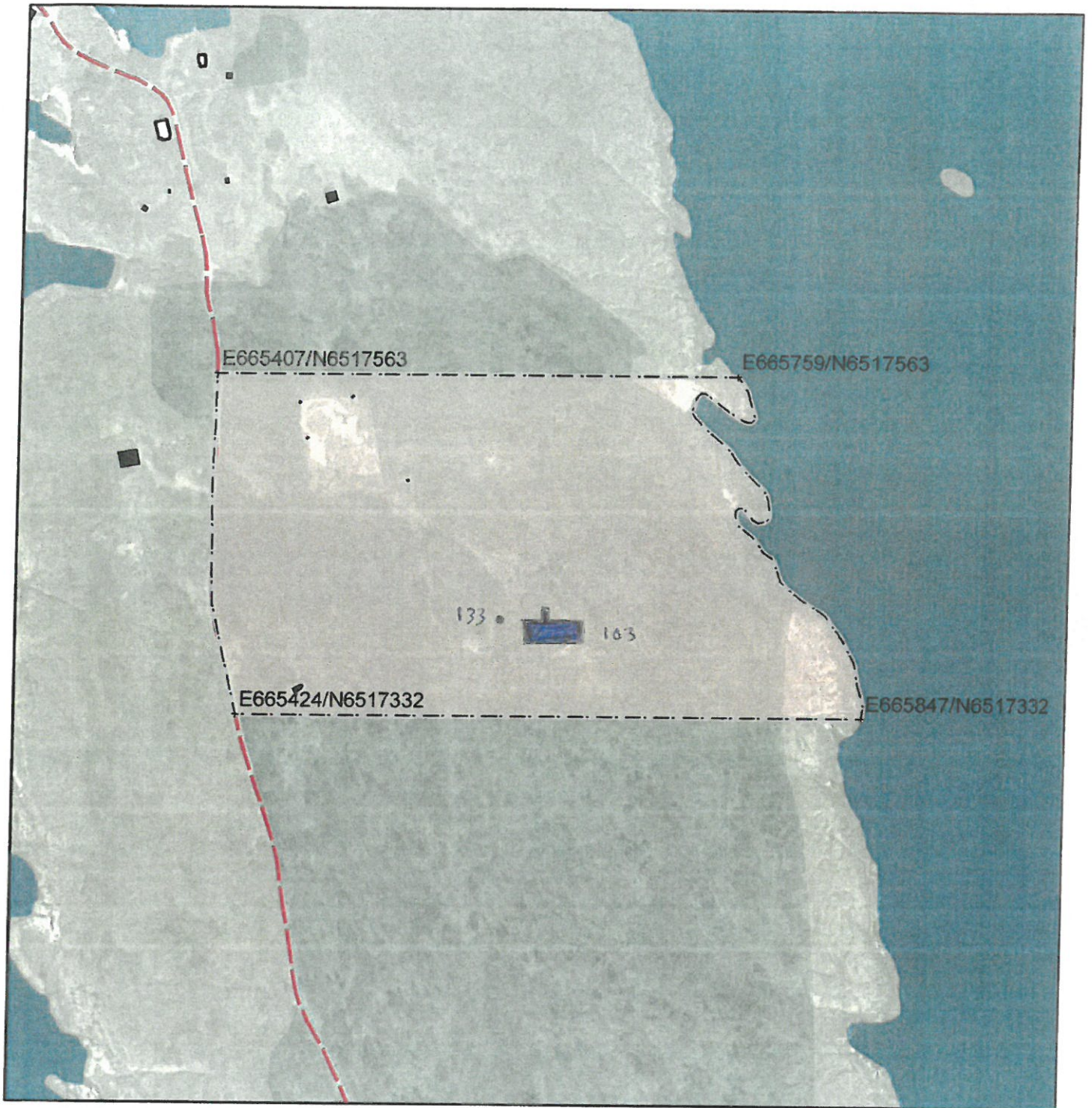
Pjäsplatsens anläggning var precis som s-platsen, helt självförsörjande och här fanns både förläggingsutrymmen och kök samt all den utrustning som behövs för att kunna agera självständigt. Varje enskild pjäs kunde fungera, även om s-platsen blev utslagen, eller om kontakten inom batteriet bröts.

Batteriet var utrustat med tre 12 cm tornpjäser m/70 tillverkade av Bofors. Batterierna hade den högsta skyddsnivå som utvecklats i landet; en närträff av 500 kg minbomb, BC-skydd samt skydd mot kärnvapen. Pjäsen hade i fredstid ett kamouflagehölje, en maskeringshuv över pjästornet. Under den 16 ton tunga pjäskupolen, i ett minimalt utrymme, satt sidoriktare, höjdriktare och pjäschef för att styra pjäsens eldgivning. Pjäsen hade en skottvidd på 27 km med en eldhastighet av 25 skott i minuten och kunde ge eld i ett 360° skjutområde. En av förutsättningarna för den höga eldhastigheten var den hiss som från ammunitionsdurken helt automatiskt försåg pjäsen med granater.

Pjästornets totala vikt var cirka 150 ton. Enbart tornet krävde ett utrymme i befästningen av 18 meters djup och 4 meters diameter.

Till batterierna hörde även mätstationer och närförsvar bestående av luftvärn,

granatkastarställningar, skyttevärn och truppskyddsrum (Sk-kupoler). En Sk-kupol finns bevarad i anslutning till bergrummet.

 Gräns för statligt byggnadsminne

0 25 50 100 m
